

УДК 930.25.: 281.93. (477. 83/86) «1914/1918»

Антиукраїнська політика представників Руської православної церкви в Галичині у 1914-1915 роках

І.В. БАРАН

Львівський національний аграрний університет, м. Дубляни, Україна, E-mail: igor_baran@i.ua

Авторське резюме

Національне питання в Російській імперії тісно пов'язане з релігійною ситуацією, а конфесійний аспект займав важливе місце як у внутріполітичних, так і зовнішньополітичних концепціях, ставленні до національних меншин. Особливо яскраво це проявилось у роки Першої світової війни.

Автор поставив перед собою мету окреслити основні напрямки діяльності Руської православної церкви у Галичині, як складової окупаційного апарату під час першого захоплення краю у 1914-1915 рр.

Діяльність РПЦ у Галичині була невід'ємною складовою реалізації державної політики. Геостратегічне значення цього регіону було не надто істотним і не потребувало таких зусиль, спрямованих на його здобуття та утримання. Основні причини спрямувань Російської імперії у Західну Україну лежали якраз у національній площині. Та результати антиукраїнської діяльності представників Руської православної церкви в Галичині виявились прямо протилежними очікуванім.

Високий рівень релігійності суспільства був однією з характерних особливостей Російської імперії, що вказувало на значимість державно-конфесійних відносин і потребувало особливої до них уваги. Державна система управління не допускала можливості атеїстичних переконань, а права особистості були невіддільними від прав конфесії.

Православне духовенство було повністю інтегроване в самодержавну систему влади, поряд із релігійними, виконуючи і окремі функції державних чиновників. Це і фіксація актів громадського стану, і участь в адміністративній діяльності губернських правлінь, і відмічена відомим ученим-релігієзнавцем Борисом Кандідовим участь у правоохоронній діяльності. З початком ХХ ст. практичне завдання священиків усіх конфесій розширилось до функцій стабілізації життєдіяльності населення в межах парафії й підтримання довіри до влади. В останнє десятиліття існування царизму політична роль церкви ще більше зросла. Посилились тенденції її змикання з консервативними політичними силами.

Антиукраїнська діяльність РПЦ зазнала краху. Нав'язані царською адміністрацією структури Російської православної церкви в Галичині скоро припинили своє існування – духовенство втекло, а тих, хто перейшов на православ'я, кому не вдалося відступити з російського армією, репресувала австрійська влада.

Український рух не лише не вдалось знищити, він зміцнів. Серйозно дискредитованим виявився і весь москвофільський рух, котрий невдовзі припинив існування.

Ключові слова: православ'я, Руська православна церква, місіонерська діяльність, конфесія, національне питання, Галичина.

Anti-ukrainian politics of representatives of Russian orthodoxy church in Galychina in 1914-1915

I.V. BARAN

Lviv national agrarian university, Dudlyanu, Ukraine, E-mail: igor_baran@i.ua

Abstract

The article discusses the national component in the missionary activity of the Russian orthodox church during the first occupation of Galicia in the 1914-1915.

The national question in the Russian Empire closely associated with the religious situation, and confessional aspect occupied an important place as the domestic policy and foreign policy concepts, attitudes towards minorities. Especially brightly this is manifested in the First World War.

The author should aim to delineate the main activities of the Russian Orthodox Church in Galicia, as part of the occupation apparatus during the first capture edge in the years 1914-1915

The Russian Orthodox Church activity in Galicia has been an integral part of the state. Geostategic importance of the region was not too substantial and did not require such efforts to obtain and maintenance it. The main reasons aspirations of the Russian Empire in Western Ukraine were lying precisely in the national plane. And the results of anti-Ukrainian activities members of the Russian orthodox church in Galicia appeared opposite expected.

The high level of religious society was one of the characteristic characteristics of the Russian Empire, suggesting the importance of church-state relations and require special attention to it. Government management system did not allow the possibility of atheistic beliefs, and individual rights are inseparable from human denomination.

Orthodox clergy were completely integrated into the autocratic system of government, along with religious and performing certain functions of state officials. This fixation of civil status acts and participation in administrative activities provincial boards, and marked by a well known scientist and religious studies Boris Kandidovym participate in law enforcement activities. Since the beginning of the twentieth century, practical task priests all confessions expanded functions stabilization of the population within the limits the parish and maintaining trust in government. In the last decades of the tsarist political role of the church has increased. Trend have become stronger its closure with conservative political forces.

Anti-Ukrainian activities The Russian orthodox church failed. Imposed by Tsarist administration structure of the Russian Orthodox Church in Galicia soon cease to exist - the clergy escaped, and those who switched to Orthodoxy who failed to withdraw from the Russian army repressed the Austrian authorities.

Ukrainian movement has not only failed to destroy, he was strong. Seriously was discredited and the entire Russophile movement, which soon ceased to exist.

Key words: Orthodox, Russian orthodox church, missionary activity denomination, the national question, Galicia.

Постановка проблеми. Російська імперія складалася та розвивалася як багатонаціональна, поліконфесійна та багаторелігійна держава, більшість із вірувань якої тією чи іншою мірою пов'язувались із певними етнічними спільнотами.

Національне питання в ній було тісно пов'язане із релігійною ситуацією. Тож конфесійний аспект займав важливе місце як у внутріполітичних, так і зовнішньополітичних концепціях, ставленні до національних меншин. Особливо яскраво це проявилось у роки Першої світової війни.

Аналіз досліджень і публікацій. Діяльність російської окупаційної адміністрації в Галичині та апарату Руської православної церкви, як її складової, викликала інтерес багатьох дослідників від І. Крип'якевича та Б. Кандідова до сучасних вітчизняних вчених – О. Я. Мазура, А. В. Стародуба та інших. Та, власне, як анти-

українська діяльність РПЦ у Галичині висвітлена недостатньо.

Мета дослідження. Відповідно автор поставив перед собою мету окреслити основні напрямки діяльності Руської православної церкви у Галичині, як складової окупаційного апарату під час першого захоплення краю у 1914-1915 рр.

Виклад основного матеріалу. Політика влади щодо існуючих на території Росії віросповідань носила, як правило, системний характер. Тож національна та релігійна приналежність істотно впливала на громадянські права підданих. Згідно з Зводом законів Російської імперії, система державно-конфесійних відносин складалась з 3-х ієрархічних ліній, кожній з яких відповідав свій обсяг прав, привілеїв і обмежень.

Формально принципи імперської системи державно-конфесійних і міжконфесійних відносин, відображені у Зводі законів, гарантували свободу совісті усім, хто не належав до паную-

чої церкви підданим та іноземцям. Фактично ж, головуючою і пануючою оголошувалась «віра Християнська Православна Кафолічна Східного обряду». Православна церква користувалась в Російській імперії значною владою та різноманітними правами. Російський імператор вважався одночасно головою як Держави, так і Православної церкви, верховним захисником та охоронцем догматів панівного віросповідання. Союз православ'я та самодержавства у царській Росії надійно закріплювався системою законодавчих актів і ставив Православну церкву в привілейоване становище.

Другу ієрархічну ступінь займали так звані терпимі сповідання, до яких і відносились католики, а також протестанти, вірмени-григоріанці, протестантські групи (меноніти, баптисти) а також нехристиянські конфесії: іудеї, мусульмани, буддисти і язичники. Категорія терпимих також мала істотні градації. Для кожного із цих сповідань встановлювався окремий правовий режим, давались привілеї одним і обмежувались права інших.

До категорії непризнаних релігій, що знаходились на найнижчому ступені правової ієрархії, відносились розкольники (старообрядці) і сектанти, що в різний час і з різних причин відкололися від Православної церкви. Щодо цієї категорії Держава, аж до початку XX ст., стояла на церковно-канонічній точці зору і дивилася на відокремлення від Православної церкви, як на злочин. Відповідно, існування розкольницьких і еретичних сект не допускалося в принципі.

Високий рівень релігійності суспільства був однією з характерних особливостей Російської імперії, що вказувало на значимість державно-конфесійних відносин і потребувало особливої до них уваги. Державна система управління не допускала можливості атеїстичних переконань, а права особистості були невіддільними від прав конфесії.

Союз православ'я та самодержавства у царській Росії надійно закріплювався системою законодавчих актів і ставив православну церкву в привілейоване становище в державі. Підрив православ'я розцінювався як замах на існуючий суспільно-політичний лад. Держава, аж до початку XX ст., стояла на церковно-канонічній точці зору і дивилася на відокремлення від пануючої церкви, як на злочин [4, С.133-134].

Критерієм для встановлення об'єму привілеїв служили умови еклесіологічні (канонічність і апостольна спадковість церкви), догматичність (ступінь спорідненості з православним віровченням), віровчительні (християнські і нехристиянські общини), законність і незаконність походження (відносно старообрядців і сектантів) і, вочевидь, найважливіші – державні (політична значимість того чи іншого народу). [1, С.76] Найсуттєвіше ж значення у міжконфесійних зв'язках у дореволюційній Росії мала,

все ж, етнічна приналежність віруючих. Високий рівень релігійності суспільства був однією з характерних особливостей Російської імперії, що вказувало на значимість державно-конфесійних відносин і потребувало особливої до них уваги. Державна система управління не допускала можливості атеїстичних переконань, а права особистості були невіддільними від прав конфесії.

Православне духовенство було повністю інтегроване в самодержавну систему влади, поряд із релігійними, виконуючи і окремі функції державних чиновників. Це і фіксація актів громадського стану, і участь в адміністративній діяльності губернських правлінь, і відмічена відомим ученим-релігієзнавцем Борисом Кандидовим участь у правоохоронній діяльності. З початком XX ст. практичне завдання священиків усіх конфесій розширилось до функцій стабілізації життєдіяльності населення в межах парафії й підтримання довіри до влади. В останнє десятиліття існування царизму політична роль церкви ще більше зростає. Посилились тенденції її змикання з консервативними політичними силами.

Не можна не зауважити і на існування відповідних підрозділів в органах виконавчої влади, що відіграло істотну роль у русифікації Галичини. Ми маємо на увазі Департамент духовних справ МВС, котрий Б. Кандидов відносив, фактично, до спецслужб, наводячи чимало прикладів його відповідної діяльності [13, С.10-12].

Істотним був клерикальний аспект і у геополітичних планах царизму. Серед основних завдань російський уряд покладав на війну надії, як на вирішальний засіб у придушенні українського руху і ліквідації закордонного осередку «мазепинства» в Галичині. Цей рух розглядався як небезпечний сепаратизм створений ворожою стороною, про що відверто заявляв видатний кадет, ректор Петроградського університету Ервін Грімм. Як протипагу «польсько-русинському П'ємонту», як називав Грімм Галичину, російський уряд розглядав Волинь, як «опору Росії в усьому Південно-Західному краї». Основна заслуга у цьому належить саме діячам Руської православної церкви і передусім – архієпископу Антонію (Храповицькому). Не меншу енергію продемонстрував і його наступник – Євлогій (Георгієвський).

Саме тут займали адміністративні і церковні посади діячі, що очолили у 1914 році окупаційну адміністрацію в Галичині. Звідси йшла підтримка і спрямовувалась діяльність москвофілів. Тут містились такі центри русофільської пропаганди, як Почаївський православний монастир, інтернат у Житомирі, філіали російсько-галицького благочинного союзу [3, С.132-133].

Одним з аспектів підготовки до військового конфлікту було планування відповідних церковно-адміністративних змін на завойованих те-

риторіях. Не можна не зауважити, що така роль православ'я не була секретом для сучасників. Так, ще в лютому 1914 р. учасники Конференції греко-католицьких єпископів Австро-Угорщини, висловлюючись щодо пропозиції розширення мережі православних парафій, зауважили, що православна агітація мала підґрунтя не релігійне, а політичне, а отже, створення нових православних парафій (чи узаконення існуючих), могло б стати ще успішнішим знаряддям у руках російських агітаторів [19].

З початком війни усі без винятку держави урочисто пообіцяли боронити права всіх поневоєних народів. Російська влада заявила, що не буде утискати права своїх нових підданих, оскільки в Російській імперії жодних поневоєних народів немає, а існують вони нібито лише поза кордонами імперії. Це красномовно було підтверджено в маніфесті Головнокомандувача російської армії великого князя Миколи Миколайовича. Звинувачуючи Відень у розпалюванні міжнародної ворожнечі, автор маніфесту зобов'язувався шанувати «дорогоцінну спадщину батьків, мову й віру» підданих. Втім, українцям було нагадано, що вони росіяни, котрим знайдеться місце «у лоні матінки Росії» [11, С.43-45].

Як згадувалось вище, захоплення Галичини було однією із складових ідей «Священної війни». Територіальним зазіханням надавалось релігійне забарвлення: боротьба за «вигнання» католицтва і унії із «спокоєвічно православних земель» і навернення населення у віру предків. Створення ж міжнародного резонансу навколо репресивних дій австро-угорських властей щодо православних дозволило трактувати власні репресії, як відновлення прав корінного населення. В одному з номерів популярного на той час «Приходського листка» наголошувалось, що «сучасна війна – подвиг релігійної самопожертви. Кров вірних синів Росії, відданих чад церкви буде запорукою дивного оновлення і зміцнення Православної російської церкви» [Цит. по: 12, С.23]. Особливо варто наголосити що пануючу конфесію тут чи не вперше було названо не руською, а російською. Таким чином, церковники відверто зазначили про свої плани.

Російська окупаційна адміністрація в Галичині діяла під гаслом «Кінець українству». Вона закрила всі українські товариства, заклади, школи, заборонила українську мову, літературу, видавництва, вівіски. Водночас широким у наукових колах, опублікований і проаналізований ще Йосипом Гермайзе звіт Мезенцева про діяльність російських жандармів у Галичині, свідчить про поміркованість царських спецслужб у застосуванні репресивних заходів. Про поміркованість, власне, адміністрації писав згодом і Дмитро Дорошенко.

Тож мусимо констатувати у цьому питанні негативну роль, власне, духовенства. Зокрема,

архімандрит Почаївський Віталій в інтерв'ю часопису «Украинская жизнь» зазначив: «У парі з введенням православ'я повинне відбуватися скріплення російської цивілізації, а для того необхідно негайно закрити всі установи в Галичині, що були створені з метою викорінення і викривлення російської культури. Зло треба негайно усунути ...» [5, С.37].

У перші дні окупації адміністрація знаходилася в руках воєнних властей. Роботу ж з «православно-церковного облаштування» на перших порах виконувала церква при штабі військового генерал-губернатора Галичини. Між іншим, будучи невід'ємною складовою окупаційного апарату російські православні священники займались не лише релігійною, але й політико-пропагандистською та розвідувальною роботою [13, С.16].

Та першочерговим їх завданням була боротьба проти греко-католицизму, про що відверто зазначав чиновник МЗС, колезький асесор Серафимов. Причому автор розглядав боротьбу з унією, як невід'ємну складову боротьби «проти українофільської пропаганди». [20, А.3] Недарма ж колишній начальник двірцевої агентури генерал Спиридович у своїх мемуарах наголошував, що церковні посади в Галичині стали займати найбільш ревні російські націоналісти.

Адже існування греко-католицької церкви ускладнювало боротьбу з «українським сепаратизмом» в усій Україні. В умовах відсутності української державності греко-католицька церква відігравала консолідуючу роль в українському суспільстві, підтримувала розвиток культурно-освітнього життя у західноукраїнських землях, чим сприяла пробудженню національної свідомості місцевого населення [16]. Тож переведення греко-католиків у лоно Російської православної церкви мало за мету не повернення до віри предків, а ліквідацію національної української і самостійної Греко-католицької церкви, яку царизм вважав осередком «мазепинства». Саме останнім визначалась і антиукраїнська діяльність Руської православної церкви в Галичині.

Ще на початку війни розпорядженням Священного Синоду було створено Особливий комітет для видання полемічних листків про унію. Очолив його Харківський, колишній Волинський, єпископ Антоній, котрий був найбільш ймовірним кандидатом екзарха Галичини. Показовою є і точка зору, сформульована у «Московських церковних відомостях»: «Взагалі слід пам'ятати, що російський вплив у Галичині може розраховувати на успіх лише у тому випадку, якщо його підкладка буде православною». [12, С.43] Вочевидь, під «підкладкою» Антоній мав на увазі саме засади громадсько-політичного життя Галичини.

Побоювання ускладнення російсько-вaticanських взаємин на перших порах обумовлю-

вав певну стриманість російських властей. Та військові успіхи в Галичині вплинула на зміну політики. Свідченням цьому було призначення архієпископа Волинського Євлогія – активного прибічника русифікації та насадження православ'я у Галичині керуючим церковними справами на території Галичини. Причини цього рішення, прийнятого особисто царем Миколою II, обумовлені експансіоністськими планами щодо вселенського православ'я висвітлив А.Стародуб. Вчений переконливо доводив, що основною причиною такого рішення було намагання позбутися канонічної опіки Вселенського патріарха з перспективою його підпорядкування російській адміністрації [18, С.200-201].

До речі, виправданість згаданих рішень ставилася під сумнів навіть окремими членами Імператорської родини. Цікаву характеристику дав йому один з представників імператорського дому М. М. Романов: «Цей Євлогій... добрячий фокусник з ієрархів новітньої школи, в якій мета виправдовує засоби. Він уже смакував насолоду навертати галичан у православ'я, що так невдало, щоб не сказати злочинно, практикувалось у Львові і околицях» [9, С.146-147]. Його програму «Церковні відомості» сформулювали наступним чином: «а) негайно закрити орден василіан; б) усунути з посад місцевих єпископів; в) покласти край агітації проти православ'я... небезпечної у політичному відношенні...» [Цит. по: 12, С.43].

Після того, як Євлогій приступив до православної місії, церква при штабі військового генерал-губернатора Галичини опинилася в становищі єпископської православної кафедри у Галичині, а її настоятель деякою мірою – повіреним архієпископа при військовому генерал-губернаторі, що займався кадровими питаннями, прийомом і інструктажем прибулих з Росії священників. З вересня 1914 р. до червня 1915 р. через штабну церкву пройшли та отримали відповідні вказівки понад 50 єпархіальних священників, знайшли притулок близько 20 вихованців російських духовних семінарій з галичан, яких архієпископ Євлогій готував священниками у галицькі парафії [16].

Сам Євлогій вважав ліквідацію унії своєю місією. Такі дії отримували повну урядову підтримку. Та на місцях це спричинило антагонізм між церковною і адміністративною окупаційними владами. Генерал-губернатор Галичини граф Георгій Бобринський схилився до проведення, принаймні – на період до закінчення війни, обережної конфесійної політики. 23 вересня 1914 року він заявив, що в краї будуть поважатися всі релігії, хоча влада каратиме за ворожі дії проти православ'я. Обіцяючи протекцію православним, Бобринський заперечував проти поспіху й фіктивних возз'єднань.

Та, вочевидь, граф Бобринський був чи не єдиним з вищих сановників, хто дотримувався

толерантності у конфесійній політиці. Наприклад, чиновник з особливих доручень Олферєв, безперечно, відображаючи думку керівництва і видаючи бажане за дійсне, доповідав до канцелярії МВС, що в результаті місіонерської діяльності Євлогія «серед галичан запанувала думка, що після такого пасторського слова унії більше немає» [22, Арк.21-23].

На противагу світській, церковні власті посилили співпрацю із москвофілами. На перших порах ті обіймали навіть посади в адміністрації, в цензурі, при повітових начальниках. Однак усупереч порадам генерал-губернатора бути поміркованими вони почали разом з єпископом Євлогієм вести нетактовну агітацію проти греко-католицької церкви, роз'ятрувати національні відносини, зводили особисті рахунки з небажаними їм людьми. Одне слово, вони прагнули керувати краєм, а цим зовсім не була задолена російська адміністрація.

29 вересня генерал-губернатор циркуляром повідомив губернаторів, щоб перехід кожної окремої парафії на православ'я підтверджувався бажанням 75% віруючих. Рівночасно заборонялося повернення на свої парафії уніатських священників, які тимчасово втекли під час вступу російських військ. Їхнє нове призначення кожного разу відбувалося тільки з дозволу генерал-губернатора. Церква мала залишатися у розпорядженні греко-католицького священника до особливого розпорядження [6, С.42; 21, А.22 зв.]. Варто зауважити, що за своєю тональністю цей документ спрямовувався власне проти керівництва РПЦ у Галичині, що залишилось поза увагою дослідників, котрі ввели його в науковий обіг у відриві від іншого ділового листування генерал-губернатора.

Поступово суперечності між керівництвом москвофілів і російською адміністрацією набули досить різких форм. Г. Бобринський визнавав, що москвофільське керівництво не тільки не полегшувало російській владі справу управління, а й могло призвести до необхідності застосувати до нього репресії. На цьому ґрунті у нього виник конфлікт і з архієпископом Євлогієм, який вважав діяльність генерал-губернатора такою, що зводить нанівець працю місіонерів [17, С.9; 8].

Той згодом зазначав, що «в деяких колах російського суспільства і духовенства в імперії панувало переконання, що злиття греко-католицького галицького населення з загальною масою російського народу повинно передусім відбуватися на ґрунті навернення до православ'я...». Тут Бобринський коректно описував ідею Євлогія, що передбачала призначення на парафії в Галичині православних священників за клопотанням хоч би невеликої групи вірян.

В іншій же частині звіту він писав про саботаж своїх розпоряджень, роздратовано зауважуючи: «...Були випадки, коли архієпископ Євлогій взагалі не виконував моїх розпоряджень і

призначав священників на парафії без мого відома» [17, С. 43]. Свого начальника підтримував і львівський губернатор Мельников. Проте архієпископ Євлогій не дуже рахувався з розпорядженнями графа Г. Бобринського. Він міг легко усунути із зайнятої парафії греко-католицького священника, запідозривши його в «мазепинстві».

До канцелярії генерал-губернатора надходили скарги на численні самоуправства, допущені підлеглими архієпископа Євлогія. Бобринського підтримав Верховний головнокомандувач, який надіслав архієпископу телеграму з вимогою утриматися від будь-яких насильницьких дій. [8, С.236, 238]

Не маючи конкретного плану щодо релігійної політики в Галичині, він звернувся до царя з проханням в'ясувати ситуацію, щоб не допускати силового навернення населення в православ'я і, отже, зберігати спокій у тилу. Той порекомендував дотримуватися лояльності та віротерпимості до уніатів, а перехід на православ'я здійснювати тільки за згоди самих вірян. [10, С.392]

Методи діяльності церковного управління не схвалював також впливовий Протопресвітер російської армії та флоту Георгій Шавельський. Проте на боці Євлогія виступила частина галицьких москвофілів та Обер-Прокурор Саблер, котрі вважали його методи виправданими, а інформациі про порушення, допущені під час навернень, – злонамірними вигадками. Це при тому, що після царської відповіді Верховному головнокомандувачу він сам надіслав відповідну інструкцію Г.Бобринському і Євлогію з побажанням неухильного дотримання принципів свободи віросповідання. [18, С.208]

Варто зауважити, що дії церковної адміністрації всіляко підтримувались і начальником жандармського управління – перекочанним українським полковником О. Мезенцевим, котрий подекуди діяв за спиною у генерал-губернатора. Церковники всебічно використовували таке сприяння. Зокрема, перший православний архієрей, що відвідав окуповані території – єпископ Кременецький Діонісій (Валединський). Саме під його наглядом були здійснені й перші приєднання до православ'я. До речі, сам Євлогій згодом писав, що місіонерська діяльність Діонісія у супроводі жандармів його шокувала. [8, С.238]

Архієпископ Євлогій настійливо підкреслював політичний підтекст своєї діяльності. Йшлося про освячення авторитетом Церкви «віковичного прагнення» галичан до об'єднання з Росією. [18, С.208]

Зрештою, граф Бобринський змушений був поступитися й у вимогах присилати православних священників навіть за бажанням меншості парафіян. Причиною деякого пом'якшеного ставлення губернатора до діяльності архієпископа було схвалення дій Євлогія Миколою II, котрий відвідав Галичину на початку квітня 1915 року [18].

Слід зауважити, що православні місіонери використали і австро-угорські репресії проти релігійних чи удаваних москвофілів. В результаті, перед приходом російських військ у Галичину тут майже 300 греко-католицьких парафій не мали священників. [16]

Лише у Львівській губернії кількість парафій, навернених у лоно православ'я, становила 85. У той самий час 135 парафій залишилися без настоятелів. За 9 місяців російської окупації Східної Галичини з дозволу воєнного генерал-губернатора Г.Бобринського було призначено на парафії 86 православних священників, із них 35 – за клопотанням парафіян і 51 – за рекомендаціі архієпископа Євлогія. 75 осіб дістали призначення у Львівській і 11 – у Тернопільській і Перемиській губерніях. Наведені цифри не збігаються з даними канцелярії архієпископа Євлогія, за якими станом на 4 квітня 1915 р. кількість призначених священників на парафіях Східної Галичини становила 113 осіб. А в таємній доповіді Синоду професора Жуковича наводились ще більш скромні цифри – 81 парафія із загальної кількості в 1874. [10, С.393; 16; 19]

Зрозуміло, що цей показник зовсім невеликий відносно загальної кількості греко-католицьких парафій у Східній Галичині. За даними Андрея Шептицького, тільки 29 галицьких священників, а їх було понад 2 тис., перейшли в православ'я. А з усіх уніатських парафій лише близько 100 стали православними, причому частина з них за рахунок того, що на вільні з різних причин місця було надіслано православних священників. [2, С.181; 16]

Це вказує на те, що перехід галицьких греко-католиків у православ'я не було масовим явищем. Мешканці окремих повітів неохоче покидали Греко-Католицьку Церкву, про що доповідали повітові начальники, наголошуючи на неготовності православного кліру, чим і пояснювали більш ніж скромні результати церковної русифікації.

Духовне відомство мало і досить масштабний план на ниві галицького шкільництва, поставивши собі за мету відкрити у кожній православній парафії церковну школу. Ще в перші дні війни архімандрит Віталій заявляв про необхідність розвитку шкільної мережі в Галичині, як необхідної складової русифікації краю. [5, С.37]

Перші такі школи з'явилися вже у жовтні 1914 року. Догляд церковних шкіл у Галичині архієпископ волинський Євлогій доручив епархіальній шкільній раді. В лютому 1915 року Синод погодився профінансувати відкриття та діяльність 100 церковних шкіл. [15, С.255]

По суті, дії російської окупаційної адміністрації на ниві шкільництва призвели до руйнації розгалуженої мережі державних навчальних закладів, яка функціонувала на українських землях Австро-Угорщини до війни, й серйозно ускладнили роботу приватних шкіл. Лише час-

тина польських отримала дозвіл на відкриття і реально працювала, усі інші були закриті. Натомість було відкрито мережу короткострокових курсів російської мови, призначених переважно для підготовки вчителів із числа галичан. Переважна більшість дітей таким чином опинилась поза навчальним процесом. [15, С.255-256]

Зважаючи на більш ніж скромні результати діяльності архієпископ Євлогій запропонував Св. Синоду виділити кошти для матеріальної підтримки новопосталим парафіям. Це дещо збільшило кількість новонавернених, оскільки окремі розорені війною села привабила можливість отримати допомогу. Але навіть після цих кроків загальна кількість парафій не перевищувала 80. Після гарячкової ейфорії перших місяців окупації, вже на початку 1915 року архієпископ змушений був визнати, що доручена йому справа просувається досить повільно. [19]

Ведучи мову про репресії, слід виокремити арешт і заслання митрополита А. Шептицького з метою дезорганізувати греко-католицьку церкву. Та головним було те, що останній розглядався, як «небезпечний політичний агітатор», «найголовніший і найвидатніший керівник «мазепинського» руху не тільки в Галичині, а й у російській Україні». Не можна не вказати і на той факт, що напередодні окупації розглядалися навіть плани вбивства Шептицького. [7, С.164-165; 6, С.42] Зрештою, коли б митрополит продовжував виконувати свої адміністративні функції, російській адміністрації потрібно було тим чи іншим чином окреслити своє ставлення до нього. Це означало б визнання права греко-католицької церкви на існування і в умовах можливого переходу території до Російської імперії. Усунення митрополита та інших єпископів робила невизначеними перспективи правового урегулювання положення греко-католиків в окупованій Галичині. [19]

Характерно, що в подальшому чутки ініціативу арешту Шептицького приписували Євлогію, що сам він заперечував. [8, С.239]

Серед російських урядовців не було однастайності щодо того, чи були ці дії виправданими. За тиждень до арешту та висилки Шептицького міністр закордонних справ Сазонов пропонував Миколі II утриматися від крайніх заходів, а згодом висловлював жаль і занепо-

коєння з приводу його арешту. [6, С.117; 19]

Шептицький був не єдиним греко-католицьким священнослужителем, арештованим російською окупаційною владою. Згідно з довідкою, підготовленою для Міністерства Закордонних Справ у лютому 1915 року з Галичини, розпорядженням генерал-губернатора за ворожу діяльність та за підозрами у шпигунстві були вислані 20 уніатських священників і 12 монахів. [6, С.52] Щоправда, серед монахів була певна частка власне католиків (римо-католиків).

Зрештою, антиукраїнська діяльність РПЦ зазнала краху на що вказував і сам Євлогій у конфіденційних записках до Св. Синоду (грудень 1914 та лютий 1915). Всупереч публічним заявам, вони не були занадто оптимістичними. Єпископ відверто визнавав, що підстав сподіватися переходу з унії всього українського населення краю немає і очікуваним є поступове збільшення православних. Він навіть визнав важливість знання української мови для православних священнослужителів. Та і в таємній доповіді Синоду професора П. Жуковича наголошувалось, що навіть «зовнішній успіх воз'єднання не можна визнати великим». [14, С.136; 19] До певної міри було залагоджено стосунки церковного управління з генерал-губернатором. Зрештою, нав'язані царською адміністрацією структури Російської православної церкви в Галичині скоро припинили своє існування – духовенство втекло, а тих, хто перейшов на православ'я, кому не вдалося відступити з російської армією, репресувала австрійська влада.

Висновки. Діяльність РПЦ у Галичині була невід'ємною складовою реалізації державної політики. Зрештою, геостратегічне значення цього регіону було не надто істотним і не потребувало таких зусиль, спрямованих на його здобуття та утримання. Основні причини спрямувань Російської імперії в Західну Україну лежали якраз у національній площині.

Та результати антиукраїнської діяльності представників Російської православної церкви в Галичині виявились прямо протилежними очікуваним. Український рух не лише не був знищений, але він зміцнів. Серйозно дискредитованим виявився і увесь москвофільський рух, котрий невдовзі припинив існування.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ:

1. Батуркин А. Вероисповедная политика Российской империи во второй половине XIX в. / Алексей Батуркин // Власть. – 2009. – №2. – С.75-80.
2. Бахтурина А.Ю. Политика Российской империи в Восточной Галиции в годы Первой мировой войны / А.Ю. Бахтурина. – М.: АИРО-XX, 2000. – 262 с.
3. Бернадський Б.В. До питання про місце Правобережної України у планах ворогуючих сторін напередодні Першої світової війни / Б.В.Бернадський // Вісник Київського міжнародного університету. – 2007. – Вип.5. – С.132-146.
4. Бернадський Б.В. Ставлення органів державної безпеки Російської імперії до Римо-католицької церкви у Правобережній Україні (1905 – 1914 рр.) / Б.В.Бернадський // Записки Українського католицького університету. Серія: Історія. Число 1. – Львів, 2010. – С.133-147.

5. Верига Василь. Визвольні змагання в Україні 1914–1923 рр.: У 2-х тт. / Ред. Ю.Сливка, О.Аркуша. – Жовква: Вид-во оо. Василян «Місіонер», 1998. – Т. 1. – 524 с.
6. «Вся его работа проникнута крайней враждой по отношению к России». Документы, письма, свидетельства современников об униатском митрополите Галицком Андрее Шептицком. 1914-1917. Публ. М. Одинцова // Исторический архив. – 2002. – №2-3.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914-1920 роки) : наук-попул. вид.: у 4 ч. / Д. Дорошенко. – К.: Темпора, 2007. – 632 с.
8. Евлогий (Георгиевский) митрополит. Путь моей жизни / митрополит Евлогий. – М.: Московский рабочий, 1994. – 619 с.
9. Записки Н.Н.Романова // Красный архив. – 1931. – Т. 4-5. – С. 146-147.
10. Історія державної служби в Україні : у 5 т. / [О. Г. Аркуша, О. В. Бойко, Є. І. Бородин та ін. ; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій ; редкол.: С. В. Кульчицький (кер. авт. кол.) та ін.]; Голов. упр. держ. служби України, Ін-т історії НАН України. – К.: Ніка-Центр, 2009. – Т. 1. – 544 с.
11. Кадилин П.Н. Исторический подвиг России в эти дни в деле освобождения славян. – Житомир, 1914. – 60 с.
12. Кандидов Борис. Церковный фронт в годы Первой мировой войны / Борис Кандидов. – М.: Атеист, 1926. – 148 с.
13. Кандидов Б. Церковь и шпионаж: О некоторых фактах контрреволюционной и шпионской деятельности религиозных организаций / Борис Кандидов. – М.: Воениздат, 1940. – 144 с.
14. Корнилович М. Корнилович М. Плани «возсоединения галицких униатов» в 1914-1915 рр. // Україна. // Україна. – 1925. – Кн.3. – С.134-163.
15. Любченко В.Б. Російська окупаційна адміністрація у Галичині та на Буковині / В.Б.Любченко // Велика війна 1914-1918 рр. і Україна. У двох книгах. Книга 1. Історичні нариси. - К.: ТОІВ «Видавництво «КЛЮ», 2014. – С.248-301.
16. Мазур О.Я., Баран І.В. Українська греко-католицька церква на початку Першої світової війни (1914-1915 рр.) [Електронний ресурс]. – http://www.nbuv.gov.ua/portal/natural/vnulp/armia/2010_670/07.pdf
17. Отчет временного генерал-губернатора Галиции по управлению краем за время с 1-го сентября 1914 года по 1-е июля 1915 года. – К., 1916. – 51 с.
18. Стародуб Андрій. Російська православна церква у Галичині в період Першої світової війни (1914–1918 роки) / Андрій Стародуб // Наукові записки. Збірник праць молодих учених та аспірантів / Інститут української археографії та джерелознавства ім.М.С.Грушевського НАН України. – Т.21. – К., 2010. – С.194-221.
19. Стародуб Андрій. Церковна політика Росії в Галичині під час Першої світової війни: експансія «воєнного православ'я» / Доповідь на Міжнародній конференції «Насилля влади проти свободи сумління: репресивна політика Радянської влади щодо християнських Церков та віруючих (ідейні засади, механізми реалізації, історичні наслідки)». Київ, 3-5.03.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ruh.znaimo.com.ua/index-5229.html>
20. Центральний державний історичний архів України у м.Києві. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 859.
21. ЦДІА України у м.Києві. – Ф. 361. – Оп. 1. – Спр. 162.
22. ЦДІА України у м.Києві. – Ф.361. – Оп.2. – Спр.8.

Стаття надійшла до редакції 12.03.2014

REFERENCES:

1. *Baturkin A.* Verospovednaia politika Rossiiskoi imperii vo vtoroi polovine XIX st. (Religion politics of the Russian empire in the second half of XIX century.). *Vlast*, 2009, no. 2, pp.75-80.
2. *Bakhturina A.Yu.* Politika Rossiiskoi imperii v Vostochnoi Halitsii v hodi Pervoi Mirovoi voini (Politics of the Russian empire in East Galychina in the years of First World war). Moscow, 2000, 262 p.
3. *Bernadskii B.V.* Do pitannia pro mistse Pravoberezhnoi Ukraini u planakh vorohuiuchikh storin naperedodni Pershoi svitovoi viini (To the question about the place of Right-bank Ukraine in the plans of quarreling parties on the eve of First World war). *Visnik Kiiivskoho mizhnarodnoho universitetu*, 2007, no. 5, pp.132-146.
4. *Bernadskii B.V.* Stavlennia orhaniv derzhavnoi bezpeki Rosiiskoi imperii do Rimo-katolitskoi Tserkvi u Pravoberezhnii Ukraini (1905 – 1914 rr.) (Attitude of organs of state security of the Russian empire is toward Catholics Church in Right-bank Ukraine (1905 - 1914)). *Zapiski Ukrainiskoho katolitskoho universitetu. Serii: Istoriiia*. 2010, no 1, pp. 133-147.
5. *Veriha Vasil.* Vizvolni zmahannia v Ukraini 1914–1923 rr.: (Liberation competitions in Ukraine 1914-1923). *Zhovkva*, 1998, part. 1., 524 p.
6. «Vsia eho rabota proniknuta krainei vrazhdoi po otnosheniiu k Rossii». Dokumenti, pisma, svidetelstva sovremennikov ob uniatskom mitropolite Halitskom Andree Sheptitskom. 1914-1917. (“All his work is imbued by extreme enmity in relation to Russia”. Documents, letters, testifying of contemporaries to the uniats metropolitan Galichina Andrey Sheptitskiy. 1914-1917). *Istoriicheskii arkhiv*. 2002, no 2-3.
7. *Doroshenko D.* Moi spomini pro nedavnie minule (1914-1920 roki) (My remembrances are about the recent past (1914-1920)). Kyiv, 2007, 632 p.
8. *Evlohii (Heorhievskii) mitropolit.* Put moei zhizni / mitropolit Evlohii (A way of my life /is a metropolitan Evlogij). Moscow, 1994, 619 p.
9. *Zapiski N.N. Romanova* (Notes of N.Romanov). Krasnii arkhiv, 1931. no. 4-5., p. 146-147.
10. *Arkusha O. H., Boiko O. V., Borodin Ye. I.* Istoriiia derzhavnoi sluzhbi v Ukraini : u 5 t. (History of government

service is in Ukraine: 5 volumes). – Kyiv, 2009, V. 1., 544 p.

11. *Kadilin P.N.* Ystoricheskii podvih Rossii v eti dni v dele osvobozhdeniia slavian (Historical exploit of Russia in these days on business of liberation of slavs). Zhitomir, 1914, 60 p.

12. *Kandidov Boris.* Tserkovnii front v hodi Pervoi mirovoi voini (Church front in the years of First world war). Moscow, 1926, 148 p.

13. *Kandidov B.* Tserkov i shpionazh: O nekotorykh faktakh kontrrevoliutsionnoi i shpionskoi deiatelnosti religioznikh orhanizatsii (Church and espionage : About some facts of counter-revolutionary and spy activity of religious organizations). Moscow, 1940, 144 p.

14. *Kornilovich M.* Plani «vozsoedineniia halitskikh uniativ» v 1914-1915 rr. (Plans of association of the Galychina greco-catholic church) Ukraina, 1925, part.3., p.134-163.

15. *Liubchenko V.B.* Rosiiska okupatsiina administratsiia u Halichini ta na Bukovyni (Russian of occupation administration in Galychina and on Bukovyna). Velika viina 1914-1918 rr. i Ukraina. U dvokh knihakh. Kniha 1. Istorichni narisi, Kyiv, 2014, p. 248-301.

16. *Mazur O.Ya., Baran I. V.* Ukrainska hreko-katolitska tserkva na pochatku Pershoi svitovoi viini (1914-1915 rr.) (Ukrainian greco-catholic church at the beginning of First World War (1914-1915)). Regime to access: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Vnulp/Armia/2010_670/07.pdf

17. Otchet vremennoho heneral-hubernatora Halitsii po upravleniiu kraem za vremia s 1-ho sentiabria 1914 hoda po 1-e iiulia 1915 hoda. (Report of temporal governor general of Galychina on amangement by an edge for time from 1-th September, 1914 for 1-th July, 1915). Kyiv, 1916, 51 p.

18. *Starodub Andrii.* Rosiiska pravoslavna tserkva u Halichini v period Pershoi svitovoi viini (1914–1918 roki) (The Russian orthodoxy church is in Galychina in the period of First World War (1914-1918)). *Naukovi zapiski. Institut ukrainskoi arkheohrafii ta dzhereloznavstva im.M.S.Hrushevskoho NAN Ukraini*, V.21, Kyiv, 2010, pp.194-221.

19. Starodub Andrii. Tserkovna politika Rosii v Halichini pid chas Pershoi svitovoi viini: ekspansiia «voiennoho pravoslavia» (Church politics of Russia in Galychina in the First World War-time: expansion of “military Orthodoxy”). Regime to access: <http://ruh.znaimo.com.ua/index-5229.html>

20. Tsentralniy derzhavniy istorichniy arkhiv Ukraïni (Central State Historical Archives of Ukraine). Kyiv, no. of fund 361, no. of description 1, case no. 859.

21. Tsentralniy derzhavniy istorichniy arkhiv Ukraïni (Central State Historical Archives of Ukraine). Kyiv, no. of fund 361, no. of description 1, case no. 162.

22. Tsentralniy derzhavniy istorichniy arkhiv Ukraïni (Central State Historical Archives of Ukraine). Kyiv, no. of fund 361, no. of description 2, case no. 8.

Баран Ігор Володимирович – кандидат історичних наук

Львівський національний аграрний університет

Адреса: 80381, вул. В. Великого, 1, м. Дубляни, Жовківський район, Львівська область

E-mail: igor_baran@i.ua

Baran Igor Volodumurovich – PhD in history

Lviv national agrarian university

Address: 1, V. Velukogo Str., Dudlyanu, Zhovkva district, Lviv region, 80381

E-mail: igor_baran@i.ua